

विद्यार्थ्यांमधील कौशल्य विकास वाढविण्यात राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाच्या (NEP-2020) भूमिकेचे अध्ययन

डॉ. राधेश्याम एन. मानकर

कला व वाणिज्य पदवी महाविद्यालय,

पेट्रोल पंप जवाहरनगर भंडारा

सारांश :

वर्तमान युगात शिक्षण आणि नाविन्यपूर्ण कौशल्ये आज महत्त्वाची आहेत, कारण मृदू कौशल्यउच्च-स्तरीय अभ्यासक्रम आणि कामाच्या ठिकाणी यश मिळवून देतात. आजच्या काळात लोकप्रिय नसलेल्या नोकऱ्यांसाठी विद्यार्थ्यांना तयार केले जात आहे. अशा करिअरच्या तयारीसाठी त्यांना अशा कौशल्यांनी सुसज्ज करणे आवश्यक आहे जे त्यांना अज्ञातांसाठी तयार करते. इंटरनेटच्या युगामुळे विद्यार्थ्यांपर्यंत प्रचंड माहिती उपलब्ध झाली आहे. सामाजिक परिस्थिती आणि इतर परिस्थितींमध्ये नेव्हिगेट करताना येणाऱ्या आव्हानांवर मात करून या माहितीवर प्रक्रिया आणि विश्लेषण करण्याचे कौशल्य त्यांच्याकडे असणे आवश्यक आहे. पाठ्यपुस्तकांतील सैद्धांतिक ज्ञान आता पुरेसे नाही. क्लिष्ट समस्या प्रभावीपणे सोडवण्यासाठी विद्यार्थ्यांनी त्यांचा व्यावहारिक उपयोग समजून घेणे आवश्यक आहे. सध्याच्या जगात विद्यार्थ्यांच्या यशासाठी महत्त्वाचे असलेले ज्ञान, जीवन कौशल्ये, सवयी, वैशिष्ट्ये आणि करिअर कौशल्ये यांना २१व्या शतकातील कौशल्ये असे संबोधले जाते. हे विद्यार्थ्यांसाठी उपयुक्त आहेत. या कौशल्यांचा समावेश शैक्षणिक संस्थांच्या धोरणात्मक योजनांमध्ये विद्यार्थ्यांना त्यांच्या करिअरसाठी आणि जीवनासाठी चांगल्या प्रकारे तयार करण्यासाठी केला जातो. सर्वात संबंधित कौशल्यांमध्ये गंभीर विचार, सहयोग आणि समस्या सोडवण्याची कौशल्ये यांचा समावेश होतो. या संशोधन पत्रात विद्यार्थ्यांमधील कौशल्य विकास वाढविण्यात राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० च्या भूमिकेचे अध्ययन करण्यात आले आहे.

मुख्य शब्द : राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२०, कौशल्य विकास, जीवन कौशल्ये, करिअर कौशल्ये, व्यावसायिक शिक्षणाच्या एकात्मतेसाठी राष्ट्रीय समिती, आधुनिक शिक्षण पद्धती

संशोधन पद्धती :

हा शोधनिबंध दुय्यम डेटावर आधारित आहे.

संशोधनाचे उद्देश :

- विद्यार्थ्यांमधील कौशल्य विकास वाढविण्यात राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० च्या भूमिकेचे अध्ययन करणे.
- विद्यार्थ्यांसाठी कौशल्य विकासाचे महत्व समजून घेणे.

परिचय :

भारताच्या सर्वेक्षणानुसार, २०२२ मध्ये देशाचा साक्षरता दर ७७.७% आहे आणि पुढील काळात तो वेगाने वाढेल असे सांगण्यात आले आहे. समाजाच्या विकासासाठी तसेच जगभरातील मूलभूत मानवी

हक्कांसाठी शिक्षण हा नेहमीच महत्त्वाचा निकष राहिला आहे. आपण एकविसाव्या शतकात जगत असताना, तंत्रज्ञानाच्या प्रगतीसह अनेक ट्रेड केंद्रस्थानी येत आहेत. सर्वात उल्लेखनीय म्हणजे नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२०, ज्याला केंद्रीय मंत्रिमंडळाने मंजुरी दिली. शालेय आणि महाविद्यालयीन शिक्षण अधिक समग्र, लवचिक, बहुविद्याशाखीय बनवून आणि प्रत्येक विद्यार्थ्यांच्या अद्वितीय क्षमतांना समोर आणण्याच्या उद्देशाने भारताला एक दोलायमान आणि जागतिक ज्ञान समाजात रूपांतरित करणे हा नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० चा उद्देश आहे.

आधी भारतात राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण १९८६ मध्ये विकसित करण्यात आले आणि १९९२ मध्ये सुधारित करण्यात आले. तेव्हापासून अनेक बदल झाले आहेत, ज्यामुळे धोरणाची पुनरावृत्ती आवश्यक आहे. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० हे एकविसाव्या शतकातील पहिले शैक्षणिक धोरण आहे. धोरणाच्या अंमलबजावणीने शिक्षण उद्योगात एक क्रांतिकारक बदल घडवून आणला जात आहे, ज्याने कौशल्यावर आधारित शिक्षणावर जोर दिला आहे. इयत्ता ६ पासून व्यावसायिक शिक्षण सुरू करण्याचा आणि व्यावसायिक शिक्षणाच्या एकात्मतेसाठी राष्ट्रीय समिती (NCIVE) स्थापन करण्याचा राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० च्या प्रस्तावाला एक धाडसी पाऊल म्हणून पाहिले जाते. परिणामी, समस्येचे निराकरण करून आणि सर्वसमावेशकपणे उपाय लागू करून कौशल्यातील अंतर वाढवून युग विकसित होत असताना आपण हे बदल स्वीकारणे महत्त्वाचे आहे.

तांत्रिक प्रगतीने शैक्षणिक संस्थांना स्थिर करिअर आणि व्यावसायिक वाढीसाठी तसेच समाजाच्या विकासासाठी सर्वांगीण योगदान देण्यासाठी अनेक नवकल्पना सुरू करण्यास भाग पाडले आहे. ही नवीन मंजूर केलेली योजना राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० भारतीय शैक्षणिक क्षेत्रातील प्रमुख परिवर्तनात्मक सुधारणांवर चर्चा करते. या पार्श्वभूमीवर, राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० ही प्रवृत्ती बदलण्यात महत्त्वाची भूमिका बजावू शकते याचे आपण मूल्यांकन केले पाहिजे.

आज देशासमोरील प्रमुख समस्यांपैकी एक म्हणजे शिक्षण आणि रोजगार यांच्यातील वाढती विसंगती. औद्योगिक मागणी आणि महाविद्यालयांमधून पदवीधर झालेले विद्यार्थी यांच्यात कौशल्याची मोठी तफावत दिसून येते. जोपर्यंत उच्च शिक्षणाचा प्रश्न आहे, तांत्रिक किंवा व्यावसायिक अभ्यासक्रम शिकणाऱ्या तरुणांना उशिरा का होईना नोकऱ्या/रोजगार मिळतात, परंतु उत्तीर्ण झालेल्यांना दीर्घकाळ प्रतीक्षा करावी लागते. आपल्या तरुणांना आशादायक भविष्यासाठी सक्षम करण्यासाठी ही कौशल्याची दरी भरून काढण्याची गरज आहे. तरुण, त्यांच्या उच्च प्रशंसित पदव्या आणि पदविका असूनही ते अक्षरशः अल्परोजगार किंवा बेरोजगार आहेत. कॉर्पोरेट कॅम्पस आणि कॉलेज कॅम्पस ही दोन भिन्न जगे बनत आहेत. जेव्हा आपण प्रत्येक क्षेत्रातील रोजगारक्षमतेवर परिणाम करणाऱ्या कौशल्य अंतराचा विचार करतो, तेव्हा शैक्षणिक परिसंस्थेचे पुनर्कॅलिब्रेट करणे महत्त्वपूर्ण ठरते. तज्ञांच्या मतानुसार, आंतरराष्ट्रीय कामगार संघटना (ILO) आणि नॅशनल कौन्सिल फॉर स्किल डेव्हलपमेंट अँड एंटरप्रेन्योरशिप (NCSDE) च्या डेटाने २०३० पर्यंत २९ दशलक्ष कौशल्याची तूट भाकित केली आहे. या कौशल्यातील फरकाचा परिणाम आधीच होत आहे, ५३% भारतीय व्यवसायांवर भविष्यातील कौशल्यांच्या कमतरतेमुळे ते योग्य उमेदवारांना नियुक्त करू शकत नाहीत असा अहवाल सांगतो.

रोजगार कौशल्याला प्रोत्साहन देण्यासाठी व्यावसायिक शिक्षण आणि प्रशिक्षणाचा समावेश राष्ट्रीय

शैक्षणिक धोरण २०२० चा सर्वात महत्त्वाचा घटक आहे. यामुळे आता सर्व शाळा, महाविद्यालये आणि विद्यापीठांच्या अभ्यासक्रमात व्यावसायिक शिक्षणाचा समावेश केला जाईल याची खात्री आहे. आधुनिक शिक्षण पद्धतींचा विचार करता आजच्या युगात विद्यार्थ्यांचा निकष म्हणजे नवीन आभासी माध्यमांशी जुळवून घेणे. आधुनिक युगातील विद्यार्थ्यांसाठी, शिकण्याची आणि अभ्यास करण्याची कौशल्ये अधिक प्रगत आणि तंत्रज्ञानाशी जुळलेली असणे आवश्यक आहे. नियमित वर्ग, असाइनमेंट, गट वादविवाद किंवा चर्चा याशिवाय, विद्यार्थ्यांना जगासाठी आणि करिअरच्या मार्गासाठी तयार करण्याची अतिरिक्त जबाबदारी शाळांवर आहे. सोप्या भाषेत, विद्यार्थ्यांला पुढील काही वर्षांमध्ये होणा-या बदलांसाठी तयार करण्यावर तसेच सामाजिक परिस्थिती आणि आव्हानांमधून मार्गक्रमण करण्यात मदत करण्यावर भर दिला जात आहे.

विद्यार्थ्यांमधील कौशल्य विकास वाढविण्यात राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाची (NEP-2020) भूमिका:

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० ची ओळख ही एक धाडसी पाऊल आहे ज्याने भारतीय शिक्षण उद्योगात क्रांती घडवून आणली आहे. यामुळे शाळा आणि महाविद्यालयांमधील विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक दर्जात सुधारणा होणे अपेक्षित आहे. शिकण्यावर आधारित दृष्टिकोनातून कौशल्य-आधारित मॉडेलकडे बाजारपेठेचे संक्रमण धोरणाला कारणीभूत आहे. सहाव्या इयत्तेपासून व्यावसायिक शिक्षण सुरू करण्याचा आणि व्यावसायिक शिक्षणाच्या एकात्मतेसाठी राष्ट्रीय समिती (NCIVE) तयार करण्याच्या प्रस्तावाकडे एक सुधारणा म्हणून पाहिले जाते जे भविष्यात भारतीय शैक्षणिक बाजारपेठेला नक्कीच शिखरावर नेईल. असा अंदाज आहे की राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण केवळ व्यवसायाला करिअरची संधी मानण्याशी संबंधित सामाजिक कलंक कमी करणार नाही तर विद्यार्थ्यांना करिअरच्या आशादायक मार्गाची भरभराट देखील देईल. पदवी आणि पदव्युत्तर विद्यार्थ्यांमध्ये तांत्रिक तसेच मूळ कौशल्य विकसित करण्यावर भर देण्याबरोबरच, विशेषतः शैक्षणिक पद्धतींमध्ये बदल घडवून आणण्यासाठी देशातील मनुष्यबळाला सुसज्ज करण्यात हे धोरण महत्त्वाची भूमिका बजावेल.

कौशल्याधारित शिक्षणाद्वारे युवकांना आत्मनिर्भर बनवण्याच्या आणि अशा प्रकारे देशाला आत्मनिर्भर भारत बनवण्याच्या दृष्टिकोनातून राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० तयार करण्यात आले आहे. शासनाने या धोरणावर भर दिला आहे की शालेय स्तरावरही व्यावसायिक विषय आणि प्रशिक्षण सुरू करून व्यावसायिक शिक्षणाला अतिरिक्त चालना मिळेल. हे एक उल्लेखनीय पाऊल आहे. NEP २०२० मध्ये अशी तरतूद आहे की मध्यम स्तरातील विद्यार्थ्यांना सुतारकाम, प्लंबिंग, इलेक्ट्रिकल रिपेअरिंग, हॉर्टिकल्चर, पॉटरी, एम्ब्रॉयडरी इत्यादीसारख्या व्यावसायिक कौशल्यांचे प्रशिक्षण दिले जाईल. धोरणाने येथे व्यावसायिक कौशल्ये प्रदान करण्याचे लक्ष्य ठेवले आहे. २०२५ पर्यंत किमान ५०% विद्यार्थ्यांना अशा प्रकारे शालेय स्तरावर आत्मसात केलेली व्यावसायिक कौशल्ये उच्च शिक्षण स्तरापर्यंत वाढवता येतील.

महत्त्वाचे शैक्षणिक विषय शिकण्यासोबतच, पुढील आधुनिक युगातील कौशल्ये विद्यार्थ्यांमध्ये रुजवणे आवश्यक आहे. सध्याच्या युगात सुसंगतता सुनिश्चित करण्यासाठी आधुनिक युगातील कौशल्ये शिकणे ही प्रगतीची पहिली पायरी आहे. त्यामुळे विद्यार्थ्यांनी आवश्यक कौशल्ये आत्मसात करता यावीत यासाठी योग्य नियोजन करावे लागेल. शिक्षक आणि कर्मचाऱ्यांनी विद्यार्थ्यांना शिकण्यासाठी आवश्यक असलेली कौशल्ये समजून घेणे आणि मॉडेल तयार करणे आवश्यक आहे. आधुनिक युगातील कौशल्ये कर्मचाऱ्यांच्या वैयक्तिक विकासामध्ये समाकलित करणे आवश्यक आहे जेणेकरून विद्यार्थ्यांमध्ये क्षमता वाढू शकेल.

शैक्षणिक संस्थांमध्ये कोणतीही रणनीती राबवली जात असली तरी, शिक्षकांनी हे समजून घेतले पाहिजे की सर्वोत्तम शैक्षणिक वातावरण विद्यार्थ्यांना सक्षम बनवते. कार्यक्षम शिक्षक नियंत्रक म्हणून काम करतात जे विद्यार्थ्यांना प्रेरणा देतात आणि नवीन कौशल्ये शिकत असताना त्यांना संशोधनासाठी मार्गदर्शन करतात. ते विद्यार्थ्यांना स्वयं-शिक्षक बनू देतात जेणेकरून त्यांना आयुष्यभर शिकणे आवडते, हे केवळ अभ्यासक्रम पूर्ण करण्याची सक्ती न करता हे सुनिश्चित करते की विद्यार्थी शाळा किंवा महाविद्यालयानंतर त्यांच्या जीवनासाठी सर्वोत्तम तयार होईल.

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० रोजगार क्षमतेवर लक्ष केंद्रित करते आणि विद्यार्थ्यांना योग्य कौशल्ये प्रदान करण्यात शिक्षणाची भूमिका मान्य करते. या उपक्रमाद्वारे सरकारचे ध्येय शाश्वत विकासासाठी २०३० अजेंडा पूर्ण करणे हे आहे, जे सर्वसमावेशक आणि समान शिक्षण सुनिश्चित करण्यासाठी तसेच सर्वांसाठी आजीवन शिकण्याच्या संधींना प्रोत्साहन देण्यासाठी प्रयत्नशील आहे. प्रतिभा-कौशल्य अंतर विविध स्तरांवर अस्तित्वात आहे जे लक्षणीय आहे. याचा परिणाम जवळपास प्रत्येक क्षेत्रातील रोजगारक्षमतेवर होत आहे. आंतरराष्ट्रीय कामगार संघटनेनुसार, २०३० पर्यंत कौशल्याची तूट २९ दशलक्ष असेल, ज्याचा देशाच्या जीडीपीवर लक्षणीय परिणाम होईल. या अंतरामुळे, व्यवसाय भविष्यातील कौशल्यांच्या अभावामुळे त्यांच्या अपेक्षांशी जुळणारी प्रतिभा शोधण्यात आणि त्यांची नियुक्ती करण्यात अक्षम राहतील. याचे प्रमुख कारण म्हणजे आपल्या शिक्षण व्यवस्थेतील अपुरेपणा आणि कंपन्या नोकरीवर प्रशिक्षणाला प्राधान्य देत नाहीत. तथापि, राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० हे अशा परिस्थितीत एक आशीर्वाद असल्याचे मानले जाते जे विद्यार्थ्यांना भविष्यासाठी तयार व्यावसायिक बनवण्यासाठी उद्योग-संबंधित कौशल्ये प्रदान करून ही दरी भरून काढण्यास मदत करेल.

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० पारंपारिक सामग्रीपासून दूर जाण्यास प्रोत्साहन देते. हे एक सर्जनशील आणि बहुविद्याशाखीय अभ्यासक्रम तयार करते जे विज्ञान, गणित इ. व्यतिरिक्त मानविकी, क्रीडा, फिटनेस, भाषा, संस्कृती, कला इ. यासारख्या इतर विषयांवर तितकेच लक्ष केंद्रित करते. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण अत्यावश्यक जीवन कौशल्ये म्हणून संप्रेषण, कार्यसंघ कार्य, समस्या सोडवणे, निर्णय घेणे, विश्लेषणात्मक विचार, लवचिकता इत्यादी मूळ कौशल्यांचे महत्त्व ओळखते. हा उपक्रम अशा दृष्टिकोनासह कार्य करतो जिथे शैक्षणिक ज्ञान दिले जाते. तथापि, त्यासोबतच, विद्यार्थ्यांमध्ये नेतृत्व कौशल्ये देखील विकसित केली जातात जेणेकरून त्यांना त्यांच्या करिअरच्या वाटचालीत पुढे फायदा होईल.

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० परदेशी विद्यापीठांना त्यांचे कॅम्पस स्थापन करण्यास आणि भारतात काम करण्यास परवानगी देते. यामुळे विद्यार्थ्यांना आंतरराष्ट्रीय प्रदर्शनासह जागतिक दर्जाचे शिक्षण मिळण्यास मदत होईल. ते स्पर्धेला सामोरे जाण्यासाठी तयार होतील आणि जागतिक मानकांच्या बरोबरीने तयार राहतील. हे त्यांना सुरुवातीपासूनच निवडलेल्या करिअरच्या मार्गानुसार स्वतःला आकार देण्यावर लक्ष केंद्रित करण्यास मदत करेल. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० ने विज्ञान, वाणिज्य आणि मानविकी या पारंपारिक क्षेत्रांपुरते मर्यादित विषय निवडीचे बंधन मोडले आहे. हे क्रॉस सेक्शनल कोर्स निवडण्याची परवानगी देते आणि विद्यार्थ्यांना त्यांची मुख्य कौशल्ये वाढवण्याची संधी देते. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० द्वारे व्यावसायिक प्रशिक्षणाच्या समावेशासही जोरदार पाठिंबा दिला जात आहे. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० अनुभवात्मक आणि कौशल्यावर

आधारित शिक्षणाचा मार्ग मोकळा करत आहे. भारत औद्योगिक क्रांतीच्या चौथ्या टप्प्याकडे वाटचाल करत असताना, नियोजित डिजिटल साक्षरता आणि उद्योग-संबंधित कौशल्यांसह डोमेन कौशल्य असलेल्या प्रतिभेच्या शोधात आहेत. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० हे एक महत्त्वाचे पाऊल आहे जे भारतीय शैक्षणिक व्यवस्थेचा चेहरामोहरा बदलून टाकेल. या उपक्रमामुळे बाजारपेठेमध्ये लक्षणीय परिवर्तन होईल आणि नियोजित्यांच्या विकसित गरजा प्रभावीपणे पूर्ण केल्या जातील. या उपक्रमामुळे बाजारपेठेमध्ये लक्षणीय परिवर्तन होईल आणि नियोजित्यांच्या विकसित गरजा प्रभावीपणे पूर्ण केल्या जातील. असा विघटनकारी उपक्रम पुढे आणणे हे भारत सरकारचे खरोखरच एक धाडसी पाऊल आहे जे निश्चितच आपल्या कौतुकास पात्र आहे. मात्र, वस्तुस्थिती अशी आहे की, या भक्कम दृष्टीकोनाची अंमलबजावणी करणे हे मोठे आव्हान असणार आहे. आशंका आहेत पण या उपक्रमाला नक्कीच सकारात्मक प्रतिसाद मिळेल.

भारत सरकारने "स्किल इंडिया मिशन (SIM)" अंतर्गत कौशल्य परिसंस्थेमध्ये विविध अभिसरण प्रयत्न सुरू केले आहेत. मिशन अंतर्गत, २० हून अधिक केंद्रीय मंत्रालये/विभाग उद्योगाच्या गरजेनुसार कुशल कामगार निर्माण करण्यासाठी संपूर्ण भारतातील शालेय मुलांसह लाखो लोकांचे कौशल्य स्तर वाढवण्यासाठी कौशल्य विकास योजना/कार्यक्रम राबवत आहेत. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० मध्ये सामान्य शिक्षणासह व्यावसायिक शिक्षणाचे एकत्रीकरण आणि मुख्य प्रवाहात येण्याद्वारे व्यावसायिक शिक्षणावर विशेष भर देण्यात आला आहे ज्यामुळे विद्यार्थ्यांना उद्योगांच्या गरजा पूर्ण करण्यासाठी आणि शैक्षणिक गुणवत्ता सुधारण्यासाठी विविध कौशल्ये आत्मसात करण्यात मदत होईल. शालेय शिक्षण आणि साक्षरता विभाग (DoSEL) स्किल इंडिया मिशनच्या उद्दिष्टांशी संरेखित करून केंद्रीय प्रायोजित योजना - समग्र शिक्षा अंतर्गत शालेय शिक्षणाच्या व्यावसायिकीकरणाची योजना राबवत आहे. या योजनेचे उद्दिष्ट सर्व माध्यमिक/वरिष्ठ माध्यमिक शाळांमध्ये व्यावसायिक शिक्षणासह सामान्य शैक्षणिक शिक्षणाचे एकत्रीकरण करणे आहे; विद्यार्थ्यांची रोजगारक्षमता आणि उद्योजकीय क्षमता वाढवणे, कामाच्या वातावरणास एक्सपोजर प्रदान करणे; आणि करिअरच्या विविध पर्यायांबद्दल विद्यार्थ्यांमध्ये जागरूकता निर्माण करणे जेणेकरून त्यांना त्यांची योग्यता, क्षमता आणि आकांक्षांनुसार निवड करता येईल. या योजनेत सरकारी आणि अनुदानित शाळांचा समावेश आहे.

योजनेतर्गत समाविष्ट असलेल्या शाळांमधील इयत्ता ९वी ते १२वी पर्यंतच्या विद्यार्थ्यांना NSQF अनुरूप व्यावसायिक अभ्यासक्रम दिले जातात. माध्यमिक स्तरावर म्हणजे इयत्ता नववी आणि दहावी, विद्यार्थ्यांना अतिरिक्त विषय म्हणून व्यावसायिक मॉड्यूलस दिले जातात. सीनियर माध्यमिक स्तरावर, म्हणजे इयत्ता अकरावी आणि बारावी, व्यावसायिक अभ्यासक्रम अनिवार्य (वैकल्पिक) विषय म्हणून दिले जातात. काल्पनिक तास, वय आणि शैक्षणिक पात्रता आणि शालेय विद्यार्थ्यांसाठी योग्यता या आधारावर व्यावसायिक अभ्यासक्रम निवडले जातात. राज्य सरकारांना सूचित करण्यात आले आहे की व्यावसायिक अभ्यासक्रमांना इतर शैक्षणिक विषयांच्या बरोबरीने मानले जावे आणि विषयांच्या योजनेत समान दर्जा दिला जाईल. योजनेअंतर्गत, रोजगारक्षमता कौशल्य मॉड्यूल हे व्यावसायिक अभ्यासक्रमांचा अनिवार्य भाग बनवण्यात आले आहे. यात संप्रेषण कौशल्ये, स्वयं-व्यवस्थापन कौशल्ये, माहिती आणि संप्रेषण तंत्रज्ञान कौशल्ये, उद्योजकता कौशल्ये आणि ग्रीन कौशल्ये यांचा समावेश होतो.

कौशल्य विकास आणि उद्योजकता मंत्रालय (MSDE) शिक्षण मंत्रालय (MoE) च्या सहकार्याने

प्रधानमंत्री कौशल विकास योजना ३.० (PMKVY ३.०) अंतर्गत 'स्किल हब इनिशिएटिव्ह' योजना राबवत आहे. स्किल हब ही नोडल कौशल्य केंद्रे आहेत जी शाळा सोडलेल्या आणि शिक्षणबाह्य विद्यार्थ्यांना लक्ष्य करण्यासाठी कौशल्य विकास आणि व्यावसायिक प्रशिक्षणाच्या संधी प्रदान करण्यासाठी ओळखल्या जातात. स्किल हबद्वारे एकात्मिक कौशल्याची अंमलबजावणी करण्याच्या दिशेने एक पाऊल म्हणून, १ जानेवारी २०२२ पासून एक पायलट सुरू करण्यात आला आहे.

निष्कर्ष :

राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाची (NEP-२०२०) अंमलबजावणी केल्याने विद्यार्थ्यांना पाठ्यपुस्तकांमधून नियमित ज्ञानाव्यतिरिक्त वर्तमान युगातील कौशल्ये आत्मसात करण्यात मदत होऊ शकते. सुरुवातीला, काहींना या नवीन शिक्षण पद्धतीशी जुळवून घेणे कठीण वाटू शकते परंतु हळूहळू यामुळे त्यांना सशक्त वाटेल. ते समालोचनात्मक आणि सर्जनशीलतेने विचार करू लागतील आणि आव्हानांना सक्षमपणे तोंड देऊन स्पर्धात्मक जगात विकास करण्यास अधिक अनुकूल होतील. जीवन कौशल्य-आधारित शिक्षण हे शिकण्याची कला वाढवते, ज्यामुळे विद्यार्थ्यांना शैक्षणिक आणि आधुनिक जगात उत्कृष्ट कामगिरी करता येते. कृतीद्वारे शिकणे हा देखील या प्रणालीचा एक घटक आहे ज्यामुळे मानसिक प्रक्रिया अंतर्निहित कौशल्य सुधारते. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० हे नियोक्त्यांच्या वेगाने बदलणाऱ्या गरजा पूर्ण करण्याच्या उद्देशाने शैक्षणिक परिसंस्थेची पुनर्रचना करण्याच्या दिशेने एक महत्त्वपूर्ण पाऊल आहे. प्रशिक्षण आणि शिक्षणाच्या वेगवेगळ्या टप्प्यांवर तरुणांना व्यावसायिक, रोजगारक्षम आणि उद्योजकीय कौशल्ये प्रदान करून त्यांना सक्षम बनवण्याचा राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणाची दृष्टी आहे. तो दिवस दूर नाही जेव्हा भारतीय तरुण नोकरी शोधणारा नसून एक संभाव्य रोजगार देणारा असेल.

संदर्भ :

- Bholane, Kishor. (2023). National Education Policy 2020: A Catalyst for Skill Based Education.
- Kishore Prabhat : Vocational Education : Vehicle for Skill India, 21 July 2021. 6. Lauglo, Jon, (2010). "Revisiting the Vocational School Fallacy: A Tribute to Philip Foster." Comparative Education, 46(2), pp. 223-35. <http://www.jstor.org/stable/27856160>.
- Bholane K. P. (2022). Soft Skills for Today's Business World. Saraswati- The Research Journal, pp. 74-80.12)
- Bholane K. P. (2021). Privatizing Higher Education: Pros and Cons. International Research Journal of Commerce, Business and Social Sciences, Vol. 3(8), pp. 9-10.
- Jain, Balbir, (1992). "Vocational Education in India: Problems and Policies." Indian Journal of Industrial Relations, 28(1), pp. 25-36.
- Sengupta Antara, Page 44 of the Policy; "NEP 2020: Vocational education needs structural changes in the labour market", August 8, 2020.
- <https://www.aspireias.com/daily-news-analysis-current-affairs/Skill-Development-in-India-Challenges-and-Issues>
- <https://vajiriamias.com/article/nep-gives-freedom-of-choice-for-skill-development-aicte-chief/62776962a138571fb13d722a/>
- <https://www.news18.com/news/opinion/national-education-policy-2020-making-indian-youth-skilled-to-achieve-atmanirbhar-bharat-3073535.html>
- https://www.ugc.gov.in/pdfnews/5294663_Salient-Featuresofnep-Eng-merged.pdf

- <https://www.shiksha.com/news/how-schools-are-working-towards-skill-development-of-students-in-line-with-nep-2020-blogId-105459>
- <https://kashmirreader.com/2022/07/30/vocational-education-in-the-light-of-nep-2020/>
- <https://www.linkedin.com/pulse/impact-national-education-policy-nep-2020-skill-ecosystem-kakkar/>
- <https://timesofindia.indiatimes.com/readersblog/educational-blog/implementation-of-new-education-policy-in-india-an-insight-48262/>
- <https://government.economictimes.indiatimes.com/news/education/opinion-exploring-potential-of-education-and-skill-development-startups-in-the-light-of-nep-2020/98000411>
- <https://leadschool.in/blog/salient-features-of-nep-2020-key-highlights-at-a-glance/>
- <https://nutspace.in/highlights-of-nep-2020-building-life-skills-in-children/>
- <https://ijcrt.org/papers/IJCRT2205348.pdf>
- <https://news.sarvgyan.com/nep-2020-will-encourage-on-skill-development-boost-employability/>
- <https://byjus.com/free-ias-prep/national-policy-education/>